

ЛЕКЦІЯ 9 (2 год), ЗМ2, Т4

Тема: Соціологія гуманітарної сфери.

Мета: ознайомити студентів з категоріями соціології гуманітарної сфери, навчити студентів розрізняти поняття пов'язані з категорією "культура";

розвивати вміння орієнтуватись у формах та видах культури, відокремлювати та пояснювати соціальні функції культури;

вчити творчо використовувати набуті знання.

Тип заняття: узагальнення.

Міжпредметні зв'язки: культурологія, психологія, філософія, історія України, релігієзнавство.

Література

1. "Соціологія" за ред.. В.Г. Городяненка. Київ "Академія" 2008р.

2. В.М. Піча. "Соціологія" Київ "Каравела" 2015р.

3. Лукашевич М.Й. "Соціологія". Підручник. Київ 2006.

4. Соціологія: навч. посіб. / за ред. В.І. Докаша – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2012 р.

План.

1. Поняття культури в соціології.
2. Соціальні функції культури.
3. Форми культури.
4. Структурні елементи культури.

Тематика рефератів:

1. Проблеми відродження національної культури в Україні.
2. Відмінності "сільської" та "міської" культури.
3. Криза освіти та шляхи її подолання
4. Характеристика масової культури та форми її прояву.

Питання до групи. Як ви розумієте : культура – якісна характеристика поняття суспільства?

Розповідь викладача

1. Поняття культури в соціології.

Одним із найцінніших здобутків соціуму, який впливає на фундаментальні процеси в ньому, є культура. Спершу слово «культура» (лат. cultura) означало догляд землі. Згодом ним стали позначати все, що створила людина, а культурою вважати все, що відрізняє людину від природи. В цьому розумінні розвиток людства — це розвиток його культури.

Михайло Калінін писав: *Поняття про культуру дуже широке від вмивання обличчя до останніх висот людської думки.* Тому культура як соціальний феномен — явище складне, поліструктурне. Вона інтегрована в різноманітні

сфери життєдіяльності людини. Звідси — неоднозначність її логічної структури, сутності та форм. Кожне з визначень культури фіксує реальні й значущі риси та особливості культури, але жодне з них не є вичерпним.

Культура як предмет соціологічного аналізу є сукупністю структур, процесів, пов'язаних з функціонуванням суспільства на різних рівнях розвитку, системою контролю за соціальною поведінкою (система соціальних структур і соціальних відносин щодо культурного феномену, особливості взаємодії культури як соціального інституту із суспільством).

Традиційно культуру розглядають як сукупність цінностей. Ціннісний вимір — один з найважливіших у культурі. Отже, у вузькому значенні культура — цінності, переконання, зразки, норми поведінки, притаманні певній соціальній групі, конкретному суспільству; у широкому — соціальний механізм взаємодії (засоби, способи, зразки) особистості, спільноти із середовищем існування (природним і соціальним), які забезпечують передачу досвіду та розвиток діяльності. Тобто культура є якісною характеристикою людської діяльності, наскрізною суспільною системою, яка пронизує все суспільство, всі його галузі й структури. Різноманітність виявів людської культури відповідає багатогранності людської діяльності.

Культура — структурний елемент соціальних відносин, сукупність наукового знання, практичних навичок, побутової й теоретичної свідомості, високої духовності, необхідних для розвитку суспільства і людини, формування особистості.

2. Соціальні функції культури

Культура як соціальний інститут реалізує свою діяльність через певні функції.

Творча функція. Полягає у продукуванні нових знань, норм, цінностей, їх оновлення, а в окремих випадках запозичення з інших культур і народів. При цьому культура, використовуючи досягнення світової цивілізації, повинна перетворювати їх у національні зразки, створювати на їх основі власні економічні та політичні структури, формувати менталітет нації. Повнота реалізації цієї функції залежить від історичного досвіду, вміння вирішувати соціокультурні проблеми, знань та врахування традицій, звичаїв, сил соціальної інерції, стану суспільної думки, вірувань, переконань, суспільних санкцій та заохочень, визнаних у суспільстві. У нашу добу розвиток суспільства перебуває у прямій залежності від виробництва знань, які перетворюються на особливий різновид індустрії. Індустрія знань, яка виробляє та споживає інформацію, визначає тип культури.

Функція накопичення, збереження, трансляції знань, норм, засобів поведінки, цінностей, значень, соціального досвіду. Основними механізмами культурної спадковості є природна пам'ять людей, колективна пам'ять, збережена в мові, духовній культурі, у речових засобах — текстах, книгах, архітектурних пам'ятках та ін.

Ціннісно-нормативна функція. Фіксує цілі, перспективи та проекти людської діяльності. Виявляється в існуванні обов'язкового для особистості соціокультурного мінімуму.

Комунікативна функція. Забезпечує інтеграцію суспільства і соціальних груп. Полягає в нормативізації, підтримці успадкування різноманітних культурних форм. Виявляється, зокрема, через механізм міжкультурної комунікації, тобто через механізм сприйняття «нового», соціального спілкування, обміну інформацією між людьми, які є носіями відмінних між собою цінностей, стереотипів, поведінкових форм.

Селекційна функція. Полягає в оцінці та класифікації наслідуваних цінностей та норм, визначенні їх місця та ролі у вирішенні проблем розвитку суспільства у певний період. З цієї точки зору феномен сучасної української культури формується під впливом трьох культурних векторів: нової системи цінностей, «імпортованої» з країн західної цивілізації разом з ринковими моделями економіки; колишньої старої «радянської» системи цінностей, поведінкових стереотипів, домінуючих у свідомості більшості людей; цінності традиційної національної культури, які швидко відроджуються в умовах незалежної України.

Світоглядна (гносеологічна) функція. Полягає у впливі на формування і розвиток світогляду як суттєвого елемента культури, у межах певної культурної системи;

Адаптаційна функція. Тісно пов'язана з впливом культури на соціалізацію особистості, позаяк процес адаптації починається із засвоєння загальноприйнятого, поширеного;

Функція соціального контролю. Виявляється в дії таких субстанційних елементів культури, як право і мораль

3. Форми культури

З розумінням культури як всезагального явища пов'язано виокремлення політичної, економічної, екологічної та інших її видів — культури праці, побуту, дозвілля, організації, управління тощо. Відповідно до змісту діяльності її поділяють на *матеріальну* та *духовну*; рівня, форм соціальної взаємодії — на *суперкультуру* (культуру конкретного суспільства), *субкультуру* (культуру спільнот), *контркультуру* (культуру девіантних соціальних груп), *культуру соціальних груп* тощо. Соціологія вивчає співвідношення різних субкультур, контркультур, суперечності між ними та домінуючою субкультурою суспільства, виявляє особливості різноманітних соціальних груп. При цьому виявляються дві тенденції: оцінювання інших культур за стандартами власної (етноцентризм) та оцінювання будь-якої культури за її власними стандартами (релятивізм). У дійсності оцінка різновидів культур неможлива без порівняльного аналізу, зокрема без урахування загальних тенденцій розвитку суперкультури та загальнолюдської культури.

Історичними є дві форми культури: *елітарна* (професіональна) та *народна* (побутова). Елітарну культуру створювала обмежена кількість людей, народна пов'язана з широкими народними масами.

Особистісну, локальну, соціальну системи знань, цінностей, норм і зразків найповніше виражають особливості існування основних форм художньої культури: високої (елітарної), народної (фольклору) і масової. *Висока і народна культура* виникли ще за часів розподілу праці й розвивались, постійно взаємодіючи, зберігаючи при цьому свою специфіку. Вони, як правило,

поширювались серед індивідів з різним рівнем освіченості й культури. З демократизацією суспільства вони дедалі більше втрачали свою соціально-групову прив'язаність, набували стильового розмаїття, модифікування.

Науково-технічний прогрес та активний розвиток засобів комунікації зумовили формування *масової культури*, яка апелює до всіх, поширює цінності, доступні більшості людей, розрахована для масового вжитку. Завдяки своїй смисловій та художній спрощеності, технічній доступності вона помітно витіснить високу і народну культуру. Масова культура є зв'язуючою ланкою між стабільним і змінюваним, оскільки орієнтована на цінності та норми переважної більшості. Вона є продуктом новітнього часу, затребувана до життя людиною, яка не приєдналась через різні причини до високої культури, але вже відірвалася від традиційного суспільства.

На цьому етапі розвитку українського суспільства вона нездатна об'єднати навколо загальних цінностей основну частину суспільства. Створена у попередні десятиліття масова культура зруйнована або руйнується, натомість з'являється багато субкультур, серед них далеко не кращі зразки американської та західноєвропейської масової культури (бойовики, детективи, еротичні стрічки, бульварна література тощо).

Різноманітні соціальні верстви і групи по-різному ставляться до масової культури. Представники високої культури, прихильники традиційних орієнтацій у цінностях масової культури вбачають підриг власних ціннісних позицій. Окремі групи пов'язують формування масової культури із загальнодемократичним рухом, розглядають її як засіб утвердження нових норм та цінностей, інші ставляться до неї як до засобу розваги і дозвілля. У зв'язку з цим важливо не допустити маргіналізації масової культури, а також можливих відхилень, які повертають людину до фізіології. Увага до масової культури зумовлена її необмеженими можливостями у подоланні замкненості національних культур, інтеграції їх у світовий культурний простір.

За сучасних умов зростає інтерес до традиційної народної культури. Традиції особливо яскраво виявляються у сфері духовного виробництва, фольклорі, містять у собі стабілізуючі елементи, завдяки яким регулюють життєдіяльність людини. Але їм притаманні й інновації. Однак у розвитку національних культур проявляються і деякі негативні риси. Нерідко національна культура сприймається як нова «вища цінність», орієнтується на замкненість, «очищення» від впливу інших культур та субкультур. Збереження традиційної національної культури пов'язане з мораллю, але, крім позитивних, негативною її рисою може бути, наприклад, вендета (кривава помста), що збереглася як традиційна мораль.

У суспільстві завжди важливою є підтримка становлення справжньої духовної еліти та її культури, цінності та норми якої загальнозначущі. За даних умов це дасть змогу стримувати експансію масової культури. Духовні еліти значною мірою впливають на діяльність еліт економічних, задаючи цінності, норми, зразки поведінки.

На сучасному етапі розвитку теорії та практики управління дедалі частіше вживається поняття «*організаційна культура*». Пов'язано це із загостренням конкуренції, глобалізацією політичних, соціально-економічних процесів.

Відповідно у теорії менеджменту виник і новий напрям — процесуальний, згідно з яким управлінські рішення повинні враховувати соціокультурну специфіку, стадію розвитку конкретного підприємства, їх зовнішнє середовище, притаманну їй своєрідність. Численні дослідження свідчать, що розвинуті організації мають високий рівень культури.

Реалізації цілей конкретної організації потребує певних засобів, соціальної бази, які утворюють організаційну систему. Тому організаційна культура як підсистема організації (культура фірми, підприємства, корпоративна культура) і як процес (культура діяльності) доповнюють, взаємообумовлюють одна одну. Для соціології важливі передусім взаємодії та відносини членів організації (персоналу) в даному соціокультурному просторі.

Елементи організаційної культури, які регулюють розвиток і функціонування підприємства, фірми, формуються також у сферах моралі, права, етики, релігії, політики. Загальновизнані у суспільстві зразки свідомості й поведінки асимілюються виробничою системою, стають її частиною.

4. Структурні елементи культури.

Соціологія виокремлює такі структурні елементи культури:

1. Особистісна система усвідомлюваних знань, цінностей, норм і зразків, які регулюють поведінку та діяльність. Йдеться про моральну, естетичну, політичну, професійну, гуманітарну, науково-технічну культуру особистості, рівень якої визначається її соціалізованістю, зв'язком із культурною спадщиною, розвинутістю індивідуальних здібностей.

2. Локальна система знань, норм, цінностей, зразків соціальної групи, спільноти (територіальної, етнічної, мовної, політичної, економічної, психологічної та ін). Ця культура, розвиваючись у часі, проходить етапи зародження, розквіту та занепаду. Виникає в конкретному оточенні, має власну систему цінностей, особливий культурний клімат і може розглядатися як субкультура.

3. Соціальна система знань, норм, цінностей, зразків, формально прийнятих, функціонально корисних, які закріпилися у суспільній практиці та регулюють форми діяльності. Культура в такому разі представлена матеріальними предметами, в яких втілений досвід людства, а також духовними цінностями суспільства. Вона акумулює досвід багатьох поколінь, результат діяльності всіх соціальних груп, спільнот та індивідів, серед яких є творці й користувачі.

Усі ці системи цінностей тісно взаємодіють, але можуть і не відповідати одна одній. *До основних структурних елементів культури належать норми, цінності, ціннісні орієнтації, зразки поведінки, зразки діяльності, менталітет, інтереси, соціально-культурне середовище, інститути культури тощо.*

З перших кроків життя людина опиняється під впливом домінуючих у суспільстві норм, цінностей, зразків поведінки, соціальних інститутів, за допомогою яких діє культура. Суб'єктом культурної дії є особи, що пристосувалися до культурних зразків, цінностей і моделей, є носіями способу мислення та життя.

У культурі кожного суспільства та спільноти прийняті свої цінності. Поряд з ними існують також загальнолюдські, котрі забезпечують цілісність

соціальних систем, здатність їх до виживання у перехідні періоди. Ієрархія цінностей, якої дотримується особистість, повинна збігатися із цінностями груп, у межах яких вона живе та діє. Право змінювати ціннісні системи або відтворювати нові належить невеликій кількості людей, які займають особливе становище у групі, або спеціальним соціальним інститутам.

Одним із впливових елементів культури є *менталітет* (від лат. mentalis — розумовий), тобто особливості індивідуальної та суспільної свідомості людей, які формуються залежно від традицій, культури, соціальних структур і всього середовища існування людини. Менталітет, у свою чергу, впливає на їх формування, є джерелом культурно-історичної динаміки. Будучи формою вияву групової свідомості, менталітет допомагає зрозуміти своєрідність сприймання та оцінки різноманітними соціальними і політичними групами певного суспільного явища або процесу, узагальнене і поширене уявлення про них особистості, соціально-політичного інституту, групи, організації та інших елементів соціально-політичної реальності. Водночас він відіграє важливу роль у забезпеченні єдності групи з укоріненими в ній загальними цінностями, нормами і зразками поведінки.

Письмове експрес-опитування.

Варіант 1: Соціальні функції культури.

Варіант 2: Соціологія освіти: об'єкт, предмет.

Варіант 3: Соціальні функції освіти.

Варіант 4: Предмет соціології науки, соціальні функції науки.